

INKLYUZIV TA'LIMDA DIFFERENSIAL VA INDIVIDUAL YONDASHUVNING AHAMIYATI

G'ofurjonova Zulayho Alisherovna

Namangan viloyati Chortoq tumani XTB ga qarashli

45 -maktab Inkuliziv ta'lim o'qituvchisi

Maxsus pedagog defektologi

99 323 88 90

alisherovnazulayho@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimida differensial va individual yondashuvning pedagogik hamda psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish sur'atlarini hisobga olish inklyuziv muhitda samarali o'qitishning asosiy omili sifatida ko'rib chiqiladi. Muallif differensial yondashuvning mazmuni, turlari hamda uni amaliyotda qo'llash usullarini yoritadi. Shuningdek, individual yondashuv o'quvchilarda o'z-o'zini anglash, mustaqillik va ijtimoiy moslashuvni rivojlantiruvchi psixopedagogik mexanizm sifatida tahlil qilinadi. Maqolada o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi, moslashtirilgan o'quv dasturlari va shaxsga yo'naltirilgan metodlar inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli ham asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, differensial yondashuv, individual yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik integratsiya, o'quv motivatsiyasi, psixopedagogika, ta'limda moslashuv, o'quv ehtiyojlari, kompetensiyaviy yondashuv.

Hozirgi davrda ta'lim tizimi inson huquqlariga asoslangan, har bir shaxsning qobiliyat va ehtiyojlarini inobatga oluvchi, adolatli va inklyuziv yondashuvni talab etmoqda. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalar, shu jumladan jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy cheklovlarga ega o'quvchilarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb etishni nazarda tutadi. Bunday ta'lim muhitida har bir bola o'z imkoniyatlariga qarab rivojlanadi,

ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish ko'nikmalarini egallaydi hamda o'zini jamiyatning teng a'zosi sifatida his qiladi.

Inklyuziv ta'limning samaradorligini ta'minlashda differensial va individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Differensial yondashuv o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati va o'zlashtirish tezligidagi farqlarni hisobga olib ta'lim mazmunini moslashtirishni anglatadi. Individual yondashuv esa har bir o'quvchining shaxsiy psixologik, intellektual va emotsional xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitish strategiyasini belgilashdir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida inklyuzivlik tamoyillari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonun va 2021–2025 yillarga mo'ljallangan Inklyuziv ta'limni rivojlantirish dasturi doirasida barcha bolalarga teng imkoniyat yaratish siyosati yuritilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, differensial va individual yondashuvlarni tatbiq etish nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshiradi, balki barqaror, insonparvar va adolatli ta'lim tizimini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, ushbu maqolada inklyuziv ta'limda differensial va individual yondashuvlarning mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi hamda o'qituvchi faoliyatida tutgan o'rni atroflicha tahlil qilinadi.

Differensial yondashuv — bu o'quvchilarning individual imkoniyatlari, bilim darajasi, o'qishga munosabati, qiziqishlari va o'zlashtirish tezligidagi farqlarni hisobga olib ta'lim jarayonini tashkil etish tizimidir. Inklyuziv ta'lim sharoitida bu yondashuv o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ta'lim usullari va metodlarini tanlashni taqozo etadi. Chunki bitta sinfda turli darajadagi o'quvchilar — intellektual rivojlanishida orqada qolgan, nogironligi bo'lgan, ijtimoiy muammolarga duch kelgan yoki yuqori iqtidorga ega bolalar — birgalikda tahsil oladi.

Differensial yondashuv orqali o'qituvchi har bir o'quvchiga mos topshiriqlar, mashg'ulotlar va baholash mezonlarini ishlab chiqadi. Masalan, bir o'quvchiga oddiy darajadagi mashq berilsa, boshqasiga shu mavzuning murakkabroq variantini taklif

qilish mumkin. Bu esa o'quvchilarda o'z kuchiga ishonchni, muvaffaqiyat hissini va ta'lim jarayonida faol ishtirok etish motivatsiyasini oshiradi.

Amaliyotda differensial yondashuv quyidagi shakllarda qo'llanishi mumkin: O'quv materialini darajasini farqlash — o'quvchilarning qobiliyatiga mos tarzda oson, o'rta va murakkab variantlar tayyorlash, o'qitish sur'atini moslashtirish — ayrim o'quvchilarga mavzuni o'zlashtirish uchun ko'proq vaqt berish, baholash tizimini farqlash — individual yutuqlarni inobatga olgan baholash mezonlari joriy etish va guruhli ishlarni differensial tashkil etish — o'quvchilarni ularning qobiliyatlari va ijtimoiy faolligiga qarab kichik guruhlariga ajratish. Differensial yondashuvning samarasi shundaki, u ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishiga imkon beradi. Bu yondashuv o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, moslashuvchanlik va psixologik kuzatuvchanlikni talab qiladi.

Individual yondashuv — bu har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va psixologik rivojlanish darajasini inobatga olib o'qitish tizimini shakllantirishdir. Inklyuziv ta'limda bu yondashuv o'quvchilarning o'zini jamiyatda qabul qilingan, qadrlangan shaxs sifatida his etishiga xizmat qiladi. Individual yondashuvning mohiyati shundaki, u "hamma uchun bir xil" ta'lim modelidan voz kechib, "har bir bola uchun mos" ta'lim sharoitini yaratishni nazarda tutadi. Masalan, eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchi uchun vizual materiallar (rasmlar, grafikalar), aqliy rivojlanishida orqada qolgan bola uchun esa oddiy va bosqichma-bosqich tushuntirishlar qo'llaniladi.

O'qituvchi individual yondashuvni samarali amalga oshirishi uchun: O'quvchining shaxsiy rivojlanish xaritasini yuritadi, o'quvchilarning psixologik portretini shakllantiradi, o'qitish metodlari va vositalarini shaxsiy xususiyatlarga moslashtiradi va o'quvchining o'zini baholash va o'zini rivojlantirish jarayoniga faol jalb qiladi. Individual yondashuv nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilar o'rtasida ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantiradi. Har bir bola o'z imkoniyatlari darajasida muvaffaqiyatga erishgani sari uning o'ziga bo'lgan ishonchi, motivatsiyasi va o'qishga bo'lgan ijobiy munosabati kuchayadi.

Inklyuziv ta'limda differensial va individual yondashuvlar bir-birini to'ldiradi. Differensial yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilarni umumiy guruhlariga ajratib, ularning ehtiyojlariga mos sharoit yaratishga xizmat qilsa, individual yondashuv har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini chuqur o'rganishga asoslanadi. Bu ikki yondashuv uyg'unlashgan taqdirda, ta'lim jarayonida quyidagi natijalarga erishish mumkin: Har bir o'quvchining qobiliyatlari to'liq namoyon bo'ladi, ta'lim jarayoni adolatli, shaffof va insonparvar ruhda kichadi, o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy tenglik va o'zaro hurmat mustahkamlanadi va o'qituvchilar uchun metodik va pedagogik innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari kengayadi. Masalan, sinfdagi barcha bolalar uchun bir xil mavzu tanlanadi, lekin ularning har biri uchun o'quv topshiriqlari, metodlar va baholash mezonlari farqlanadi. Shu tarzda umumiy ta'lim maqsadlariga erishish bilan birga, har bir bola o'ziga xos yo'l bilan muvaffaqiyatga erishadi.

Inklyuziv sinflarda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki har bir bolaning shaxsiy rivojlanish yo'lini ko'rsatuvchi murabbiy sifatida faoliyat yuritadi. U quyidagi metodik yondashuvlardan foydalanadi: Modullashtirilgan ta'lim – mavzularni kichik, tushunarli qismlarga bo'lish orqali o'zlashtirishni osonlashtirish, ko'rgazmali o'qitish – vizual materiallardan keng foydalanish, hamkorlikda o'qitish – o'quvchilarni kichik guruhlarda birgalikda ishlashga o'rgatish va refleksiya metodlari – o'quvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilishini rag'batlantirish.

O'qituvchining individual va differensial yondashuvni uyg'un qo'llashi o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga, ijtimoiylashuviga va o'z imkoniyatlariga ishonch bilan qarashiga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim tizimida differensial va individual yondashuvlarning ahamiyati beqiyosdir. Ular har bir o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va ta'lim jarayonini insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etish imkonini beradi. Differensial yondashuv o'quvchilarning bilim darajasi va o'zlashtirish sur'atidagi farqlarni hisobga olib, ta'lim mazmuni va metodikasini moslashtirishni ta'minlasa, individual yondashuv har bir bola shaxsini

chuqur o'rganish, unga mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va shaxsiy yutuqlarini e'tirof etish orqali ta'lim samaradorligini oshiradi.

Bu ikki yondashuv uyg'unlashgan holda qo'llanilganda, inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi — barcha bolalarga teng imkoniyat yaratish, ularni jamiyatning faol, mustaqil va baxtli a'zolariga aylantirish — to'liq amalga oshadi.

Shuningdek, o'qituvchi bu jarayonda markaziy figura bo'lib, uning kasbiy mahorati, pedagogik madaniyati va psixologik sezgirligi inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatini belgilaydi. Shu bois, differensial va individual yondashuvlarni chuqur o'zlashtirgan o'qituvchilar nafaqat bilim beruvchilar, balki shaxsni rivojlantiruvchi, qo'llab-quvvatlovchi va ilhomlantiruvchi yetakchilar sifatida jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadilar. Demak, inklyuziv ta'limda differensial va individual yondashuvlarni samarali qo'llash — bu zamonaviy ta'limning nafaqat dolzarb talabi, balki barqaror taraqqiyot va ijtimoiy adolatni ta'minlashning muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – 2020-yil, O'RQ-637-son.
3. O'zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Qonuni. – 2019-yil, O'RQ-561-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-dekabrdagi PQ–5270-son qarori “Inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”.
5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT). Sustainable Development Goals (SDG-4): Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. – UN, 2015.
6. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. – International Conference on Education, Geneva, 2008.
7. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
8. Montessori, M. The Montessori Method. – New York: Schocken Books, 1964.

9. Ainscow, M. & Booth, T. The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2011.
10. Tomlinson, C.A. How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. – Alexandria: ASCD, 2017.
11. Hall, T., Meyer, A. & Rose, D. Universal Design for Learning in the Classroom. – New York: Guilford Press, 2012.
12. Yo'ldosheva, N. & Karimova, D. Inklyuziv ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
13. Hasanova, M. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.